

بسم الله الرحمن الرحيم

دستنویسی کهن از منطقه خراسان و نیشابور تألیف سده های ۴-۵ هـ

نسخه خطی شماره ۳۵۱۵ کتابخانه آیت الله مرعشی (ره) اثری است بسیار نفیس با کتابت قرن هفتم یا هشتم هجری در ۲۸۳ برگ به خط نسخ، که به نظر می رسد باید تألیف سده های چهارم یا پنجم هجری در حوزه خراسان و نیشابور از یک سنی شافعی باشد. این اثر حاوی عبارات و اشعار اندکی به فارسی است که برای فارسی پژوهان ادبیات فارسی باید مهم باشد. این اثر مهم در فهرست کتابخانه (ج ۹، ص ۳۱۲) با عنوان *المجالس* با مؤلفی مجهول و در موضوع آداب و اخلاق اسلامی معرفی شده است. کتاب دارای ۱۰ رکن و هر رکن دارای ۱۰ مجلس که در مجموع ۱۰۰ مجلس را داراست: الرکن الاول فیما يتعلق بتهدیب الوعظ، الرکن الثانی فی اقسام دلائل الربوبیه، الرکن الثالث فی دلائل النبوه، الرکن الرابع فی اقسام العبادات، الرکن الخامس فی اقسام المعرفه، الرکن السادس فی المعاملات، الرکن السابع فی اقسام المحبه، الرکن الثامن فی اقسام علوم الاخلاق الذمیه، الرکن العاشر فی اقسام مراعات الحقوق؛ آغاز نسخه: «بسم الله و الحمد لله و الصلوه علی رسول الله المجلس الاول فی فضل العلم قوله تعالی و لاتعجل بالقرآن...»

در این اثر از شخصیت های بسیاری نقل شده که می توان به سهل بن عبدالله تستری (متوفای ۲۸۳ هـ)، ابو عبدالله محمد بن حنیف شیرازی (متوفای ۳۷۱ هـ)، ابوالحسین احمد بن محمد نوری (متوفای ۳۷۱ هـ) شیخ ابوسهل صلعوکی (متوفای ۴۰۴ هـ) (برگ ۱۸۳ ب)، محمد بن آسم طوسی، ابو عبید طوسی، ابویزید بسطامی، فضل بن سهلویه اصفهانی (برگ ۱۷۹ ب) ابو عیسی عبیدالله الطنافسی القزوینی (متوفای ۲۳۳ هـ) (برگ ۱۸۰ ب)، ابو عثمان حیری (برگ ۱۸۱ ب)، یحیی بن معاذ

انواری (متوفای ۲۵۸هـ) (برگ ۱۶ الف)، ابوابراهیم اسماعیل بن یحیی مزنی (متوفای ۲۶۴هـ) (برگ ۵۱ ب)، ابن قتیبه (برگ ۵۴ ب)، ابوالحسن الشعرانی الدینوری (برگ ۶ ب)، خلیل بن احمد (برگ ۱۴۵ ب) و ... جالبتر اینکه بیشتر کسانی که از آنها یاد شده حیاتشان زیر قرن پنجم یا حتی قرن چهارم هجری است. البته نقاط مهم این اثر وجود جملات و عباراتی به فارسی قدیم (از قرن ۴ و ۵ هـ) در برگ های ۹ ب، ۱۵ ب، ۲۹ ب، ۳۴ ب، ۴۳ ب، ۱۱۷ الف، ۱۸۲ ب، ۱۸۳ ب، ۲۶۵ الف و ... است. برای نمونه در برگهای ۱۵ ب و ۱۱۷ الف عبارات و اشعاری به فارسی از ابوبکر الورّاق (شاید همو که متوفای ۲۴۹هـ است) نقل شده که بسیار قابل توجه است:

«خفته ای در مهد غفلت مرا کویی محسب /// از نداء خفته ای مرده کی بیدار شد
 خلق مست از خم نسیان بارشان ساقی نشد /// ای شکفت از نوش ساقی مست کی
 هوشیار شد».

در برگ ۱۸۳ ب عباراتی فارسی به نقل از ابوبکر رازی (متوفای ۳۱۳هـ) آمده است: «قال ابوبکر الرازی عن ابی محمود البیکندی انه کان اذا تکلم فی الدعا جعل یقول بالفارسیه: کر آشنائی داری کستاخی کنی باک نبوذ و اگر آشنائی نداری کستاخی کردن بی خردی بوذ و یحکی انه غضب الامیر ابوالحسن بن ابی اسحق ... علی ظهر رقعه بالفارسیه: کفتن باز کیری از خدمت، زبان کوتاه باید از حاجت ...»

در این اثر از مولف با عنوان «صاحب الکتاب» یاد شده است چنانچه در برگ ۷۹ الف آمده: «قال صاحب الکتاب حدّث هذه الحکایه السجزی فی کتابه المصنّف بغریب الغریب قال حدثنی ...» که البته با توجه به وجود سجزی در عبارت، غریب الغریب تألیف ابن الانباری نیست که در جلد بیستم سیر أعلام النبلاء یاد شده است.

مولف ناشناس ما در یکی دوجا از قاضی نیشابور و شخصیت های آنجا یاد می کند و البته این احتمال بسیار قوی است که مولف خود اهل نیشابور باشد. لعل این اثر

المجالس فی الوعظ و التذکیر تألیف ابو عبدالله محمد بن فضل بن احمد صاعدی فراوی نیشابوری شافعی (متوفای ۵۳۰هـ) باشد لیکن متأسفانه نسخه ای از آن اثر در دست (علی ما فحّصت) نیست و فقط بخشی از *العوالی المائنه* وی موجود است که به شماره ۳۷۷۰ در دارالکتب الظاهریه دمشق نگهداری می گردد.

مؤلف در برگهای ۱۰۳ الف - ۱۰۶ ب مناقب از حضرت امیرالمومنین علیه السلام، حضرت زهرا سلام الله علیها و اهل بیت علیهم السلام آورده است. در برگ ۱۰۳ ب از صاحب المصباح مطلبی نقل کرده و بالتبع (به جهت سنی بودن) به شیعه اندکی خورده می گیرد. این کتاب المصباح ممکن است المصباح ابوالعباس احمد منصور (رک. فهرست ابن ندیم ص ۴۰۰) یا مصباح الانوار تألیف محمد بن هاشم (در برخی نسخه های مصباح مصادر به شیخ طوسی هم نسبت داده شده است) باشد ولی اگر مراد مصباح الارواح قاضی بیضاوی (متوفای ۶۸۵هـ) باشد در این صورت اثر و مؤلف متأخرتر خواهد بود که این بسیار بعید است. نکته دیگر اینکه در برگ ۴۲ ب از برخی اقوام و ملل یاد کرده و اسمی هم از «صقلاب» (گویا منظور اسلاو امروزی بوده باشد) و نیز «روس» برده شده که به نظر بسیار جالب است و نشان می دهد ۱۰۰۰ سال پیش هم روسیه به همین عنوان بوده و مردم آن سامان به روس مشهور بوده اند (قابل توجه روس پژوهان!)

در برگ ۱۰۴ الف از کتاب *التکمله* (تکمله العین للخلیل بن احمد الفراهیدی) اثر ابو حامد احمد بن محمد بشتی نیشابوری مشهور به خازرنجی^۱ (درگذشته سال ۳۴۸هـ) فضائلی از حضرت امیر علیه السلام نقل شده است. در برگ ۹۴ الف همچنین از کتاب اقلیدس و المجسطی و الکتاب سیوییه یاد شده است. این اثر حاشیه نویسی چندی دارد که با امضای «لمحرره الهی» آمده است که ممکن است حواشی از

۱. رک. روضات الجنات: ج ۱، صص ۲۲۰ و ۲۲۹-۲۳۰؛ کشف الظنون: ج ۲، ص ۱۴۴۳.

الهی اردبیلی (متوفای سال ۹۵۰هـ) باشد؛ و الله العالم.

نکته پایانی علاوه بر اینکه بررسی بیشتری را این نسخه می طلبد نباید غافل شد که احادیث منقول یا مربوط به فضائل حضرت امیر علیه السلام به نحو نسبتاً زیادی در این اثر به مناسبت آمده، که قابل توجه و اهمیت است و اگر از اثر حاضر به نحوی استخراج شود خود تحقیق ارزنده و جالبی خواهد بود ان شاء الله.

تملکی بر روی نسخه است که باید جالب باشد: «محمد بن مکی بن محمد بن شمس الدین بن الحسن بن زین الدین بن خیرالدین بن علی بن علی بن احمد بن محمد بن ضیاء الدین بن الشریف السعید الشهید محمد بن مکی بن احمد بن حامد بن طی الاسدی القرشی الحارثی الهمدانی الخزرجی العاملی الجزینی بتاریخ ۱۱۶۵هـ».